

LAJTOS NÓRA

Átlépni egy világ határát...

Both Balázs: *Ha nem marad kimondatlan*
(Magyar Napló, 2013)

„alázattal le kell hajolni
akár egy sorvégi ponthoz”
(Both Balázs)

Both Balázs költői pályáját első kötete, az *Árnyék-talan pillanat* megjelenésétől számíthatjuk, amely 2005-ben látott napvilágot a Magyar Napló jóvoltából. Fél évtized múlva, 2010-ben a *Látogatód jön*, majd 2013-ban a *Ha nem marad kimondatlan* című igényes versgyűjteményeivel jelentkezett a szerző. Eme három kötete alapján még aligha lehetséges főbb állomásokat megjelölni Both Balázs pályáján, de ami talán egyértelműen érzékelhető újabb kötetét olvasva, hogy folyamatosan fejlődik, lírai eszköztára minduntalan gazdagodik.

Harmadik, egyben eddig utolsó versgyűjteményében egy markánsabb versnyelvvvel találkozunk, ami talán annak is köszönhető, hogy a „szavak” jelentős szerephez jutnak. Sok versében elemi lexéma maga a „szó”, amely – *ha nem marad kimondatlan* –, akkor hat, alkot, gyarapít. Ahogyan előző kötetéről is megjegyeztük: „figyelemre méltó, ahogyan Both Balázs fiatal lírikusként rátalál a földön heverő »tárgy«-szavakra, és olyan természetességgel hasznosítja újra azokat, hogy méltán érezheti úgy magát az ember: ontológiai révbe ért. Föleszmélt. A költői nyelv és a »művészi világ« koordinátái jelölik ki számunkra ilyenkor a mindenkori értelmezés origóját, ám a végtelenségbe mutató tengelyek a lét tér- és időidegenségét egyaránt jelenthetik.”¹

A ciklikus rendezőelvet ezúttal is megtartotta Both Balázs: mindhárom kötetében négy-négy ciklusba rendezi verseit a fiatal soproni költő.² A *Ha nem marad kimondatlan* című kötetében verskompozíciói zártabbakká váltak: az előző kötetben található három szonett helyett itt most tizenegy darab szonettet olvashatunk, amelyekből kettő szonett páros (*Lucifer Párizsban, A tékozló fiú*). Tematikus megújulás is megfigyelhető a szerző részéről, amikor is a szakrális egy teljes ciklus terjedelmében (*A kakas szavától nap-*

nyugtáig) is előtérbe kerül, nem beszélve a biblikus témájú egyéb festmény-versekről. De témavándorlásra is találunk példát egyszerre (gondolunk itt a portré-festészet-versekre³): a tizenhét költemény közül többek között Barabás Miklós *Zrínyi Miklós*, Derkovits Gyula *Éhesek télen* vagy Vaszary János *Morfinista* című verseire.

Kötetről kötetre haladva, s találkozáskor a festmény-inspiráló versekkel, felmerülhet a kérdés: honnan ez az ihletettség? Kérdésünkre Both Balázs a következő választ fogalmazta meg: „A festmények ihlető erejét sokan kihasználták, talán természetlenebb időszakokban is. Mögé lehet látni egy (akár rég elmúlt) élet örömet, szenvedését. Hiszen a Munkácsy-képről ismert, ikonná merevített Liszt Ferenc nagy lelki viharokat átélt művész volt! Minden festmény-vers – akár portré, akár tájkép –, mindig egy-egy költői kísérlet, másfajta objektíválása a képnek. Ilyenformán vonz, mint lehetőség, ha van »mögé látott« mondanivalóm.”⁴

Az *Ezékiel látomása* című ciklusba sorolt festmény-versek közül (a *Mikes Rodostóban* címűt kivéve) mindegyik egy-egy megragadása a látott képnek, lírai interpretálása egy másik mediális térnek: a festészetnek. Barabás Miklós *Zrínyi Miklós* portréjában az *athleta Christi* személye íródik újra: „Nyíljon meg nekünk egeid fénye, / adj, Uram jelet a végső rohamra!” Majd végül egy bibliai parafrázissal zárul a szonett: „erős lesz lelkem, mert te vagy a bástya.”

Munkácsy Liszt Ferenc portréjának különös figyelmet szentel maga a szerző is, amikor is kötete hátoldalára illeszti, kiemelve ezáltal is a többi opusz közül. A szintén szonett formájú szöveg Vörösmarty ódájának nyitányát idézi: a „Jövő zenésze, hírhedett mester”-nek nevezetett művész sorsa-hivatása, hogy „mint Vergilius Dantét / vitte ember-nemlépte tájra – / szavak nélküli imádság zené”-jével felharsogja az egész világot.

A somogytúri szimbolista-szecessziós-impreszionista stílusú Kunffy Lajos (1869–1962) *Jób* című festménye (1896) címszereplőjének szenvedését is kitűnő érzékenységgel ragadja meg Both Balázs: tőmondatokra redukált verszenéje a tényszerűség és visszavonhatatlanság erejét tükrözi: „Fiait temette, barma elégett”, ahogyan a költői kérdést is a zárlatban: „jóvátételét hogy veti latra, / ha igaza nem lehet végképp?”

1 LAJTOS NÓRA, *Nem csak Both és vászon...*, Hítel, 2010/10, 113–119.

2 Megjegyzés: főfoglalkozását tekintve szolgálatparancsnok

3 Vö.: az *Ezékiel látomása* című ciklus verseivel

4 Forrás: szerzői email-interjú

Még hat biblikus alakot-szituációt⁵ örökít meg a költő: Herman Lipót 1940-es *Ezékiel látomásában* a csontmező megelevenedését fogalmazza újra a próféta szerepébe bújva, amely személyes hittétele is lehet egyben: „A holtak serege állt talpra. / Leborulva dicsősége előtt, / hol szikkadt csontok halmait láttam / hitemnek erős szárnya nőtt, / abban a látomásban.”

Hans Memling flamand festő *Az utolsó ítélet* (1473) című festményéhez írott szonettpáros olyan, mint egy kéttételes zenemű, amely megkomponáltságában egyfajta allegro (gyors ütemű) – andante (lassú) tétel-párt alkot. A szonett pár első darabjában az ítélet napjának romboló, gyors, víziószerű képei peregnek előttünk: „Aki csömörig nyelte a bűnök habját, / kijelölt bugyra alján / árnylétbe merül mindörökre.” A szonett pár második verse az utolsó ítéletet csupa pozitív képsorral jeleníti meg, amelyben inkább az állókép-szerűség lesz a jellemző, ellentétben az előző, dinamikusabb darabbal. Ez már nem az elkárhozottak szonettje, hanem a hívó szóra váróké: „áhitva néznek a köcsipkés falra / Szent Mihály jobbán az üdvözültek.”

Zichy Mihály 1878-ban készült monumentális festménye, *A Rombolás Géniuszának diadala* olya lírai interpretálásra szólította Both Balázst, amelyben a témáról alkotott véleménye hömpölygő stílust ad az astrofikus verszetnek. A költemény két részre osztható: egy festményt leíró részre, és az újkori történelemre utaló részre: „harctéren búzlenek temetetlen / akik nem élhettek a nászi ágyig / átvérzik mindig a történeten / ha az ember istenülni vágyik.”

Két bibliai témájú ciklusbeli versről illik még bővebben szólnunk: a *Máté evangélista* az olasz (velencei) reneszánsz festő Giovanni Antonio da Pordenone (1483–1539) alkotásáról írott versről, amelyben egy tanítvány szemszögéből látjuk a Golgotára vezető út lépéseit: „hogya vele menjek veszni hagyva / csengő ezüstöt serpenyő asztalt / az ismeretlen tengerkék szeme / vagy a hívás volt, ami vigasztalt.” Jézus elhívása a kereszttúra olyan kegyelem, amelyet a tanítványok is csak egyféleképp értelmezhetek: „tudta háromszor megtagadják / szögek kínját veti le hús-

vétvasárnap / és hogy ellenállni nem lehet / ennek a képtelen hívásnak.”

Végezetül a *Saul megtérésében* Denis Calvaert (1540–1619) flamand festő munkájához írt öntanúsító szonettet a költő, amelyben a damaszkuszi úton történt látomás-kalandra így felel a már költő-Paulus: „Az élő kövekből nőtt gyülekezetben / üldözőből kellett apostollá válni. / Áldom a nevét, hogy mégis megtérhettem.”

Nem maradhattak ki ebből a kötetből sem a már korábban is közkedvelt tematikájú tájkép-versinspirációk: Mednyánszky László előző kötetbeli *Mocsaras táj*ához írott szöveg párja a most közölt *Hegyi táj* (1897 k.), amelyben a költő igyekszik a festő plasztikus ecsetkezelését visszaadni a szavak által: „a halbörszürke egék lapját / északi szél sikálja” – így indulva a költemény, haladva a „feloldhatatlan szorongás” felé, „ami a tájra rajzolódik”.

Valamivel későbből való, jelzéseképpen az első világháború évéhez kapcsolódik a másik Mednyánszky-vers: *Havas katonatemető* (1914). Ahogyan maga a megidézett festmény is többretű és összetett, úgy Both Balázs rövid verse is áttetsző: a nyolc versmondatból álló szöveg a gyilkos háború kegyetlen embervesztéseit írja meg, amelyben a névtelen hősöknek „nem vitte haza halálhírüket / tábori levelezőlap.”

Az *Éhesek télen* (Derkovits Gyula, 1930) című versben a mostoha körülmények között élő, kiszolgáltatott szegénynéppel sorsot vállaló Both Balázs hangját hallani, amint sikerül közben a festmény alapképletét is megragadnia a középső, második versszakban: „Állnak fázva az éhesek, / szájukra álmok, jelszavak fagytak. / Üveges halszeme mered / rájuk egy péküzletkirakatnak.”⁶

A vers szomszédságában szerepel a kötetben *Szinyei Merse Ninonról* (1870) készült portrévers. Ninon a festő egy évvel idősebb nővére volt, aki a képen hasonhat esztendő, és akit a festő harminchárom éves korában veszít el, ekkor Ninon krisztusi korú, tehát nagyon fiatal: „hányszor idéztem suttogva neved / te harminchárom évesen sírba szállt / szépség; kétszer

5 Többek között: a mezőkövesdi Takács István Szent László templom freskójáról szóló vers: *Keresztelő Szent János a tömlőben*; a győri Tardos Zoltán *Exodusa* (1985); Giovanni Antonio da Pordenone; *Máté evangélista*; Denis Calvaert: *Saul megtérése*; Zichy Mihály: *A Rombolás Géniuszának diadala* (1878); Hans Memling: *Az utolsó ítélet*

6 Köztudott a festőnek a katonáskodási ösztöne, csakhogy meneküljön az asztalosinaság elől, de hamar megsínyli a telet, és meg is sebesül: lebénul bal karja, hadirokkant lesz. A mindössze negyven évét élt festőt is a szerencsétlen sorsú magyar festőművészek sorában tartják számon, aki „amíg élt, nélkülözött, sőt éhezett, sokan ezért még elhunytát is – szerintem helytelenül – éhhalálával magyarázzák.” Dr. CZEI ZEL Endre, *Festők, gének, szegények – Magyar festőművész-géniuszok családfaelemzése*, Galenus Kiadó, Bp., 2007, 295.

harminchárom évesen / milyen volna elválasztott ősz hajad.” A veszteségérzet, a múlhatatlan gyász szép verspéldája ez a költemény.

Az „örök indulatoktól” megszabadíthatatlan lélek, valamint egy életérzést megtestesítő verse Gulácsy Lajosnak *A spiritualista* korai, 1906-os alkotása ihlette festményről, amelynek zárlatában megidéződik Ady Endre és Juhász Gyula alakja is: „Adynak abszint Juhásznak téboly / századforduló dekadencia.” Hasonló alakról mintáz verset a költő a *Morfinista* (Vasary János, 1930) című rövid szöveg – már a vers elején meghökkentő megszemélyesítést olvashatunk: „a jelen idő / kiszakadt belőle”; a verszárlatban pedig az elmére gyakorlott morfiumhatás képszerű leírásával találkozunk: „kék zöld sárga buborék száll / az idegek káoszából / átlépni egy világ határát / ez az igazi mámor.”

A nagybányai művésztelep kiemelkedő alkotójának, Ferenczy Károlynak *A hídon* (1906) című festményéhez történetet kreáló költő a vers férfi szereplőjét a fahídra állítva önsorsa átgondolására és talán önbeteljesítésére készíti: „zsebében talán csőre töltött / forgópisztoly lapul, / s a búcsúja egy dörrenés lesz, / amire az erdő zúg válaszul –.”

Végezetül egy szerepversről illik még szólnunk: a *Mikes Rodostóban* címűről, amelyben az írástudó Mikessel azonosuló szerző sorait olvashatjuk több szöveghelyen is vissza-visszatérő fájdó érzésként: „ki börtönözte be lelkem ide / Rodostó jatagán-holdas éjeibe”; „körmölve pislogó mécsvilágnál / penzumként serceg a lúdtoll”; „íme az írás, társak, szabadságot csak a végnap hozhat.”

„Pilinszky versei... A hetedik ecloga... És az örök kérdések: menny és pokol, üdvösség vagy kárhozat. Mindkettő elő van vételezve, a hitem szerint”⁷ – Both Balázs maga ekképp vall hitéről, s hogy ezt bizonyítsa is a maga költő módján, vallásosságának egy egész ciklust is rendel: *A kakas szavától napnyugtáig* címűt, amelynek első versében (*Péter*) az újszövetségi történetből az egyházépítő Pétert halljuk: „apostolaid között az első, a római pápa...”; „Készen állom érted a kereszthalálra.”

Az apostolok közül a hitetlenkedő Tamást is hallhatjuk két 12-12 soros versszakban: az első strófában a kétségbeesett apostol hangja szól a szerepversben: „Miben higgyek most, miben?”; „Nekem csak az a bizonyosság, / mit szemem lát, tíz ujjam tapint.”

A második strófában már többes szám első személyben azonosul a többi apostollal Tamás. Itt történik meg parafrázálása is az ismert történetnek: „Boldogok, akik nem látnak, / mégis hisznek – mondta. / Uram, szavaddal szólok, / ha valaki tamáskodna” (*Tamás*).

Az apostolokat láthatjuk szintén *A Getsemáne-kertben* című versben, amelyben már az árulás utáni pillanatot rögzíti költői optikájával a szerző: „lassan megvirrad halálára. / Tizenegy már nincs sehol.” A megváltás pillanatához kötődik egy igen expresszív kijelentése a lírai alanynak egy másik versében: „Segíts, hogy ne legyek konkoly, / ha eljössz, az aratásnál” (*Imádság éjfélkor*).

Az ószövetségi próféta-versek közül a *Próféta* címűben olvasható a cikluscímet adó hiányos mondat, amely a versben természetesen kiegészül, ekképp: „A kakas szavától napnyugtáig / mondtam, amire engem kiszemeltél.” A jónási sorssal közösséget vállaló költő zárszava a *Miatyánk* egyik tételmondata lesz: „És bocsásd meg bűneinket.” A másik költeményben (*A próféta szól*) Babbitshoz hasonló próféta-szerepet ölt magára Both Balázs, és így teszi föl költői és hivatástudatát megerősítő kérdését is: „De a tar kősziklák között / velem mi volt a terved?”

Ebben a ciklusban is találkozunk egy szonett párral, *A tékozló fiú* Both-féle parafrázisával, én-lírájával. Az alaptörténet maga adja meg a párosság kompozíciós elvét – az első szonettben a tékozló fiú hazatérése utáni megbocsátó lakoma képsorait láthatjuk: „borjú húsa serceg a nyárson, / szolgálak sűrögnek, elszáll a harag, a füst – / Megbocsátatuk hűtlen tékozlásom, / de atyám szakála is már ezüst.” A második szonettben a szorgos fiú zúgolódása adja a zárlatot: „Szívembe harap a szégyen lángja – / Nekem jutalmul gödölye sincs vágva.”

A Benedek pápa válaszol Szálinger Balásznak című versben a profán és szakrális szféra szépen egymásban való feloldódását olvashatjuk, amint a „taxiban kapott csóktól lángoló” költőtársat a Szentatya figyelmezteti a Másik Jóra: „ne csak egy lányban lásd meg Krisztus arcát, / mindünkért állt a kereszt, / az áldozat szent fája, / melyre bűneink folyton felszögezték.” A zárszó pedig egyetemes figyelmeztetés a pápától: „földi életed tétje a lelked, / ajándékul, nem célként kaptuk / a testet és a szerelmet.”

Két igen megrázó szöveggel zárul *A kakas szavától napnyugtáig* című ciklus: mindkettő (*Szárnyak, Halottak napja*) tematikája a halál. Egy kinszenve-

7 Forrás: szerzői email-interjú

déssel végződő-vergődő, még az életben pokoli kíno-
kat megélő egyén fájdalma olvasható ki a sorok
közül, ahol „életerőd borszeszlángként / pislog még,
de halni vágsz már, / iszonytató álmod: / lepedő,
hálóing, ágytál, / vagy harangzúgás, csipkés tornya /
évszázados gót templomnak” (*Szárnyak*). A *Halot-
tak napjában* a civil foglalkozású költő hangja is fel-
erősödik, amint az emlékezés fényjelei mellett élet-
hivatását is sikerül lírai tónussal megfogalmaznia:
„Sötétedéskor, sírok között / egy rendőr mi másra
gondol / ha tudja, szolgálatának / még egy kör gya-
log, és vége, / de napjai: élet-halál / szigorú perem-
vidéke.”

A kötet első ciklusának címét – *Követ, szavakat
porlaszt az idő* – egy Gergely Ágnesnek⁸ ajánlott ver-
séből, az *Őrizetlenekből* kölcsönözte a szerző. Ez
a költemény a kötet legterjedelmesebb verse: két ti-
zenkét és két tizenégy soros strófából áll, amelynek
első versszaka anaforikus szerkesztésű. Hat feltételes
jelentésű mondatszerkezetet olvashatunk, például:
„ha irányt keresni nehezebb lesz / mert fonalát nem
találok / ha az egynemű sötét átsegít / egy ismeretlen
világon” stb. A második, válasz-versszakban a lírai
apoztrophét halljuk: „köveket, szavakat porlaszt az
idő / a fátum szinonimája / kapaszkodni kell ebbe-
abba / mit verssé transzformáltam.” A harmadik strófa
utolsó négy sorában kiszól a versbéli alany a sorok
közül, mintegy humán imperatívusként: „reszketve
fél a szembejövőt / mert menekvés nincs előle /
ismeri terhed amivel jöttél / és megáld talán a sírgö-
dörnél.” A záró versszakból pedig érdemes kiemelni
a költőnek az időhöz való személyes viszonyát, me-
lyet itt ekképp jegyez: „félbetört percből kétfelé
mehet / múlt idő és feltételes mód.” Végezetül a köl-
teményben a költő meggyilkolt újságíró édesapjára
történő utalás is feltűnik a „két apátlan kamaszlány”
jelzős szerkezetben.

Egy másik költő-, íróhoz írott verset is találunk
a kötetben: a szintén⁹ Sopronban született Rakovszky
Zsuzsának címzett *Lakótelep* címűt. A madártávlat-
ból látott lakótelep mint „harmincméteres, sokszemű
hasáb” áll előttünk, amely a második strófában már
„hullámzik, árad.” Hangzatos versezetet alkotott itt
Both: „hangok zuhannak”; „Felcsavart női hang kér
számon elfolyt fizetéseket”; „Gyereksírás, a forró le-

vegőt sziréna szakítja szét.” Ez utóbbi hármass allite-
ráció is csak erősíti az intenzív, erőteljes lakótelepi
morajt, amely inkább kellemetlen hangzást kelt.

A ciklusba felvett hátralévő verseket két csoportba
oszthatjuk: az egyikbe a verstanilag is kimunkált
szövegeket, a másikba a halál tematikájú verseket so-
rolhatjuk. Formailag így szólhatunk a két alkaioszi
strófájú versről (*Kharónhoz, Utolsó levél Pompejből*)
és a szapphói strófájú *Stabat mater*ről, valamint az
Álmomban láttam című szonettéről.

Az alvilág révészéhez címzett vers az egész kötet
nyitóverse is egyben, így mindenképp hangsúlyos
szereppel bírhat. Both Balázs a „hártya-jég” szép ha-
paxba sűriti az élet törekenységét, és a határt élet
és halál közt: „Itt elcsitul a gond, betegség,¹⁰ / mez-
gyehatár, kapu két világ közt.”¹¹ Az őszi szél idézi
meg a szaporodó sírhalmokat is, míg a költői én eljut
ehhez a kijelentéséhez: „Talán a testet és a lelket /
nyugtalanítja a vég tudása.” Szinte csak a záró sorok
utalnak vissza a címadó révészre: „Tudunk elég,
hogy egy napon majd / vár eveződ a sötét ladikban.”

A klasszikus görög versmérték (szapphói strófa)
szerint írott *Stabat mater* Molnár András (1978–1981)
emlékére született: a hároméves kis halottat szölon-
gató kínzó anyai fájdalom verse ez, amelyben „Híre
sincs tavasznak, / rügyfakadásnak.”¹² Az első versszak
zord télies, dermedt világával szemben áll a harma-
dik strófa megszólítottjával: „Gyertyalángocskám”.
A költemény utolsó két sorában egy XXI. századi *Sta-
bat mater* hangját hallani, amint a játéktárgyak meg-
személyesítve lépnek elénk: „Hátha álmodhat mese-
könyv, fakard egy¹³ / kéz melegétől.”

Ehhez a vershez kapcsolódhat témájában a *Min-
denszentek* című költemény is, amelynek bár nincs
konkrét megszólítottja, a kétszer szereplő, kurzívval
is kiemelt „egy óra öt nap három év” (illetve a fakard
mint vándormotívum) sor olyan, mintha az előző gyer-
mekhalál élményét rögzítené újra. Legfőképp a má-
sodik szakaszt idézhetjük: „mihez kezdhet Istenem /
aki bölcsőnyi sírhoz térdel / tincset fakardot őriz /
maradék életével.”

Végezetül ebben a ciklusban található halál témájú
versről szólunk: a *Vietnámban* az elmúlás felett győ-
zedelmeskedő szerelem pozitív hangja is kihallatszik
az utolsó négy sorból: „árnyék vagyok árnyékom

8 Egy másik verset, az *Egy regény végére* címűt is a költőnek
ajánl a szerző, amelyet a negyedik ciklusába sorol.

9 Both Balázs is Sopronban született.

10 ötödféles jambus

11 kis alkaioszi sor

12 adoniszi sor

13 tizenegyes szapphói sor

vagy / csontot arat ki földünk szántja / utolsó pillantásodnak / szememből nyílik virága.”

A fenti versben a vietnámi háború utáni nemlét – mégis-lét utáni állapotot rögzíti Both Balázs, akinek történelmi érdeklődése éppolyan jellemző lírájára, mint a bibliai vagy képzőművészeti orientáltság. Ahogyan az aktuális kötet fülszövege is említi: „a történelem mint közvetlen vagy közvetve átélt élmény” hat a költőre. De vajon honnan ez a történelmi irányultság? – tettük föl kérdésünket a szerzőnek.

„Történelmi érdeklődésem gyerekkorom óta erős. A XX. század történelme érdekel főként, de ez a versekből kiderül. Csak a lelkialkatommal tudom magyarázni. Mélyen vallásos vagyok, iszonyatos kontraszt a jézusi tanítás fényébe helyezni a gépesített (gépiesített) emberirtást; mustárgázfelhők, harcokocsikaták, csontvázvá fogyott emberek a haláltáborokban, a sztálini terror és Szolzsenyicin könyvei, a recski túlélők vallomásai, a kicsi, hétköznapi fasizmusok, legyen szó bármelyik eszméről. Ezeket meg kellett írnom, ha lehet, »mini drámákként«, nem könny-fakasztó giccsként.”

Both Balázs utolsó, negyedik ciklusának címe megegyezik a kötet címével, és tizennégy költeményt tartalmaz. A történelem „töredékes pillanatait”-t tudja letapogatni, megragadni, ha a költő nyomába szegődünk a *Drótposta*, a *Két filmkocka*, a *Kétirányú felvétel*, a *Balatoni repülőroncs*, a *Pesti pillanat* című szonett, a *Sopron, 1944. december* és a *Soproni anizs* című karakteres költeményekben.

Az ember csontjaira csupaszított váza mint visszatérő motívum tűnik föl több Both-versben is: „Csontról csontra megtanít egy elharapott mondat”; „Feláldozódik értünk, csontja-töretlen a bárány” (*Drótposta*); „A harmadik század lépked itt, / rongyaikban a ködnek. / Szerszámaik, csontjaik / ütemre zörögnek” (*Két filmkocka*); „Spirális törés. Sorsvonalak. / Csontra fókuszált röntgen. / Halálpontosan ilyen lesz / bal kézfejem a földben” (*Kétirányú felvétel*).

A fájdalom (betegség, rák) hangja is felerősödik a kötet végén: „Tenyéryomok. Fém íz. Neve a fájdalomnak” – olvashatjuk a *Drótposta* című vers elején. A *Két filmkocka* képei rendkívül sűrítettek: az első versszakban feltűnő harmadik század legközelebb szí-

nekdoché formájában lép elénk: „Szerszámaik, csontjaik / ütemre zörögnek.”

A *C6IHO* című költemény kétszeresen is kitűnik a kötetegészből: kurzivált szedésével és a végén szereplő „FÁJDALOM” akrosztichonnal. A cím a proszatatadaganat BNO-kódja, de ha nem fedőcímként maradna a költemény, akkor is történelem utalások a súlyos betegségre. Már rögtön a nyitóképpen: „az éterszagú kék csempés folyosók”, ahol „szimultán játszmák folynak / az onkológia sakkáblamintás kövén.” A „sejtromboló halálos áram” áthatja az egész testet; és ez a külvilágra is rányomja hangulatát: a sorisméltéses „ködbe pólyálva áll az ősz” megszemélyesítésben.

Ebben a ciklusban kap helyet még két Gergely Ágnes-vers. Az öt versszakos *Gergely Ágnes fényképe alá* címűben két költői imperatívuszt illik hangsúlyoznunk: az egyik – amit mi magunk is mottóként szerepeltetünk recenzióinkban –: „alázattal le kell hajolni / akár egy sorvégi ponthoz”; valamint a záró sorok esztétikailag is kimunkált felszólítását: „tisztán kell kimondani itt / a szeretet magánhangzóit.” Az *Egy regény végére* című vers utolsó sora pedig maga a kötet címadó sora: „Fokról fokra túlélhető, / ha nem marad kimondatlan.” A ciklus, és egyben a kötet záró költeménye (*Ronsard elveszett szonettje*) szintén egy kimunkált Both-vers: szonett formájú szerepvers. A francia reneszánsz költő, Pierre de Ronsard (1524–1585) „elveszett szonettje” a 23. zsoltár költői átiratával indul („Ki a halál sötét völgyében járok”), aki a szerelmének leírása után a tercinákban annak rossz életre csábító erkölcstelen magatartását rögzíti: „Kegyetlen játék ez, néma torna! / Süllyed a lélek piszkos habokba...”

Both Balázs ebben a kötetében is megújult forma- és témagazdagsággal lépett a versolvasó közönség elé. A fiatal költőnemzedéknek olyan tagja ő, akiben a klasszikus és modern, a történelem és a hit, a rég- és közelmúlt metaforái mélyen benne gyökereznek, s tehetsége révén ezekben a költeményeiben szerencsés módon felszínre tudnak törni. „Átlépni egy világ határát” – ennyire vállalkozik „csupán”, és sikerrel, eredményesen át is lépi azt. A művészet mindenható világát: egyéni versnyelvével, történelmi látásmódjával, hitbéli igyekezetével.